

Aðalbjörn Pétursson:

Krossanesverkfallið árið 1930

Þótt fjórtán ár séu stuttur tími, er hann samt langur kafli í þroskasögu íslenskrar verkalyðshreyfingar, sem ennþá hefur vart slitið barnsskónum á mælikvarða verkalyðshreyfingarinnar í nágrennalöndunum. Það er lærdómsríkt að rifja upp sögu fyrri verkfalla og Krossanesverkfallið í júní 1930 er fyrir margra hluta sakir merkilegt.

Holdö, erlendur atvinnurekandi og angi af stórrí auðsamsteypu í Noregi, hafði um langt skeið starfrækt síldarverksmiðju í Krossanesi við Eyjafjörð. Fyrirtækið dró brátt til sín vinnuaflið. Óásjálægir kofar verkamanna risu upp við verksmiðjuna, Glerárþorp myndaðist. Atvinnurekandinn er einvaldur. Hann borgaði verkamönnum mishátt kaup eftir geðþótta, en þó alltaf mikið lægra en greitt var á Akureyri rétt hjá. Vinnuskilyrði og aðbúð öll voru fyrir neðan allar hellur. Samtök verkamanna voru orðin að lífsnauðsyn.

Verkalyðsfélag Glerárþorps var

stofnað um veturinn 1930 og hlaut strax eldskírnina, er atvinnurekandinn, Holdö, sveik gefin loforð um að greiða sama kaup og á Akureyri. Verkalyðsfélag Glerárþorps bað þegar um aðstoð Verkalyðssambands Norðurlands, er brá þegar við og var málið tekið fyrir af Verkamannafélagi Akureyrar. Nokkrir af leiðandi mönnum þess voru staddir í Siglufirði. Þar á meðal Einar Olgeirsson, er var í stjórn V.S.N. Komu þeir þegar til Akureyrar í lystibát er Síldareinkasalan átti. Var mikill úlfabytur í nokkrum blöðum, yfir misnotkun bátsins.

Málið tekið í sínar hendur

Sólbjartan dag um miðjan júní hélt svo hundrað manna hópur frá Akureyri til Krossaness. Þannig stóð á, að verið var að reisa nýjan reykhláf á vélarhúsið í Krossanesi. Heljarmikið járnbákn hékk hálfreist í vírstrengnum og smáhækkaði. Þegar til sást af hæðunum fyrir sunnan þorpið kvað við einróma í hópnum: Flýtum okkur úteftir áður en þeim tekst að reisa reyk-

hláfinn. Það lánaðist. „Ofbeldismennirnir“ frá Akureyri gripu um hendur þeirra, sem stjórnðu vindunni. Ekki einn þumlung meir. Þeim var aðeins leyft að setja fast, og þarna hékk nú reykhláfurinn í vírunum í fjórtán daga og fjórtán nætur yfir vélarhúsinu, hvílandi á einum litlum parti, svipaður og tunna, sem reist er á rönd. Stormur, sérstaklega á hlið hefði tvímælalaust varpað bákninu út af undirstöðunni eða slitið vírana, enda sást forstjórinn mjög oft gá til veðurs, einnig um miðjar nætur, þannig að veðurathuganagáfa hans hefur tvímælalaust síður en svo tapað á verkfallinu.

Þegar sá góði maður, nokkru síðar söng sitt gamla vers um að hann hætti bara atvinnurekstrinum og flytti til Noregs, þá gutu karlarnir í Glerárþorpi augunum upp í reykhláfinn fullir aðdáunar, eins og sagt er um ferðalanga er þeir sjá skakka turninn í Písa. „Holdö fer aldrei langt meðan vinurinn er í þessu ástandi.“

Strax er vinna hafði verið stöðvuð var haldinn fundur á vinnu-

staðnum með atkvæðisrétti allra er þarna unnu, jafnt félagsbundinna sem ófélagsbundinna Íslendinga sem útlendinga. Það sýnir glöggð bernskuveikleika þessara verkalyðssamtaka, að í verkfallsnefndina er stjórna skyldi verkfallinu voru kosnir menn, er alls ekki voru verkamenn og ekki unnu þarna. Norðmaður var einnig kosinn, eins og vera bar, því eins og síðar kom á daginn átti deilan fyrst og fremst eftir að snúast um kjör þeirra. Hin nýkjörna verkfallsnefnd ásamt stjórn V.S.N. gekk þegar á fund forstjórans með þeim árangri að þeir fengu að sjá hvernig sannur æsingamaður leit út. Þeir móttóku aðeins illyrði og hótanir eftir því sem næst varð komist.

Kröfur settar

Næsta atriðið var það að yfirvaldið, sýslumaðurinn á Akureyri, birtist á sviðinu eftir ósk framkvæmdastjórans, og byrjaði einskona skemmtilestur úr hegningarlögunum, er lýsti lögleysu á hendur verkamönnum, er að vinnustöðvuninni stóðu, en þeim þótti brátt nóg

Síldarverksmiðjan í Krossanesi - en í kringum hana myndaðist Glerárþorp. Norðmaðurinn Holdö rak verksmiðjuna um langt skeið og átti hann í mikilli kjara-baráttu við Akureyringa árið 1930.

komið, svo þeir hópuðust um valdsmanninn og sungu hann úr garði.

Um kvöldið var svo haldinn fundur í Verkalýðsfélagsi Glerárþorps. Þar voru samþykktar einróma kröfur á hendur atvinnurekandanum. Þær voru:

1. Að sama kaup yrði greitt í Krossanesverksmiðjunni og gilti á Akureyri.
2. Að Norðmenn þeir, er ynnu í verksmiðjunni, fengju sama kaup og Íslendingar, auk þess fríar ferðir.
3. Kaup yrði greitt vikulega.
4. Félagsbundnir verkamenn sætu fyrir vinnu.

Er forstjóranum höfðu verið tilkynntar þessar kröfur gekk hann þegar að fyrstu kröfunni en hafnaði hinum. Við þetta sat.

Hinir lítt verkfallsvönu verkamenn í Glerárþorpi áttu styrk sinn og athvarf hjá stéttarbræðrum sínum á Akureyri, er höfðu hjálpað þeim að framkvæma vinnustöðvunina, en það var einnig vitað mál, að erlendi kaupkúgarinn átti einnig sína vini og aðdáendur á Akureyri og sumir þeirra höfðu strax svo hátt að ekki varð efast um vilja þeirra. Það fréttist fljótt um bolla-
leggingar þeirra um hvernig þyngsta farginu yrði velt af Holdö, þ.e.a.s. ljúka við að reisa reykhláfinn í skyndi áður en verkamenn fengju að gert. En hér kom mótbragð. Verkfallsverðir stóðu vörð í Krossanesi allan sólarhringinn, tveir menn í einu á sex tíma vöktum. Í húsi nokkru í Glerárþorpi var launvakt á nóttunni, er sá allt hvað fram fór í Krossanesi og gat einnig með sérstökum ráðum gert aðvart manni inni á Akureyri er síðan átti að gera nokkrum mönnum aðvart, er hver um sig hafði aftur nokkra menn að sjá um. 2 til 3 vörubílar voru einnig til taks.

Vinir Holdös vildu rannsaka árvækni verkamanna. Fullskipaður bíll ók um miðja nótt út í Krossanes. Áhöfnin, aðallega nokkrir kaupmannssynir frá Akureyri, höfðu ekki lengi horft sínum löngunaraugum upp á reykhláfinn, þegar vörubíl bar að með menn

Síldarlöndun í Krossanesi um 1960.

úr verkfallsnefndinni og verkamenn frá Akureyri og Glerárþorpi. Sumir þeirra voru ekkert frýnilegir.

Sjálfboðaliðar Holdö fóru ekki í fleiri næturheimsóknir til Krossanes, enda var á það minnst á fundi hjá verkfallsmönnum, að sýndu þessir menn sig aftur á vigstöðvunum væri rétt að lofa þeim að mæla dýpið í einni þrónni, sem í voru nokkrar síldarleifar frá fyrra ári.

Stíft fundað

Á meðan deilan stóð, í 14 daga, var fundur haldinn á hverju kvöldi og tveir fundir einn daginn. Allan þennan tíma heyrðist aldrei eitt æðruorð, heldur eggjan, mótmæli gegn afskiptum ríkisvaldsins og höfnun sáttasemjara lengi vel. Þetta var lærdómsríkur tími fyrir verkfallsmenn. Varla nokkur þeirra hafði reynslu í verkfallsbaráttu, einangraðir og hjálparvana höfðu þeir fundið sig gegn ásælni atvinnurekandans. Félagið þeirra var aðeins nokkurra mánaða gamalt. Formaður þess var kornungur maður, Steingrímur Aðalsteinsson, núverandi forseti efri deildar Alþingis. Nú fundu þessir verkamenn að þeir voru voldugir mitt í fátækt sinni og einstæðingsskap. Þeir voru ekki lengur einangraðir heldur hlekkur í voldugri samtaka-keðju, sem ekki aðeins spennti um hólmann okkar, heldur frá strönd til strandar. Samúðarkveður bárust að hvaðanæva frá verkalýðsfélögum og samskotafé barst frá Vestmannaeyjum, Ísafirði, Siglu-

firði og Akureyri.

Þessa dagana, og vegna verkfallsins, var stofnuð deild úr A.S.V. (Alþjóðasamhjálp verkalýðsins) á Akureyri er sá um framhaldsfjársofnun og úthlutun fjáris til fátækustu heimilanna.

Nú voru góð ráð dýr fyrir atvinnurekendastéttina. Voru ekki möguleikar á því að æsa sjómennina upp á móti verkfallsmönnum? Sjómennirnir gátu ekki lagt upp síld í Krossanesi vegna aðgerða verkfallsins. Blöðin og allt annað er hjálpað gat var sett í gang, en vopnið snérist við. V.S.N. boðaði til funda með sjómönnum á Akureyri og Siglufirði.

Á þessum fundum kom greinilega í ljós að sjómennirnir elskuðu Holdö hvorki yfirmáta né ofurheitt, því hann hafði nefnilega hafið það brautryðjendastarf hér á landi að

mæla síld sjómanna í stærri málum en upp var gefið, sem reyndar var frægt orðið. Sjómannafundir þessir lýstu yfir samúð sinni með deilu verkamannanna í Krossanesi og samþykktu kröfur um hærri síldarverð hjá verksmiðjunum og hótuðu róttækum aðgerðum ella.

Á einum fundi verkfallsmanna í Glerárþorpi mættu nokkrir aðkomusjómenn sem gestir. Þar talaði gamall sjómaður, Rósinkrans Ívarsson, (sumir Reykvikingar kannast við hann). Ræðuna man ég ekki en aftur á móti áhrifin. Ég held að hún hafi verið besta inn-takan sem verkfallsmenn fengu á þessum fundum sínum.

Er á leið deiluna fór Holdö að gefa sig, var fús á að semja um allt nema það, að landar hans fengju sama kaup og Íslendingarnir. Þeim vildi hann ráða sem hverju öðru kúgildi er fylgdi verksmiðjunni.

En þar fannst aldrei neinn bilbugur á körlunum í Krossanesi. Kjarabætur til handa erlendu stéttarbræðrunum samhliða þeirra eigin, var svo sjálfsgæður hlutur í þeirra augum að það var alls ekki umræðuvert.

Verkfallsmenn sigra

Þið megið kalla þetta hvað sem þið viljið, en mig hefur þetta dæmi sannfært betur en allt annað sem ég hef lesið um, hvað alþjóðahygga verkalýðsins er í eðli sínu göfug. En Holdö reyndi enn nýja

Unnið hörðum höndum í síldarverksmiðjunni í Krossanesi en það var mikið baráttumál að starfsmennirnir þar fengju jafnmikið borgað og verkamenn á Akureyri.

aðferð. Hún var að reyna að fá norsku verkamennina til að bregðast. Sumir voru frá afskekktum stöðum í Noregi, þar sem verkalyðshreyfingin var óþekkt. Þegar allt annað þraut hótaði hann þeim því að láta hætta greiðslum til fjölskyldna þeirra í Noregi, svo þær yrðu að svelta. Hann uppskar fyrirlitningu þeirra.

Tíminn leið. Síldin lætur ekki eftir sér biða, og reykháfurinn hékk ennþá í vírunum yfir vélahúsinu, þeir gátu slitnað og ekki mikill lögtaksfengur í reytum Krossaneskarlanna. En það voru nú samt ekki vírarnir sem biluðu fyrst, heldur taugar Holdö. Verkfallsmenn gengu loks inn á að senda mann, Einar Olgeirsson, til Reykjavíkur fyrir sína hönd, sér og honum að kostnaðarlausu.

Samningar tókust, verkfallsmenn sigruðu og verkfallinu var aflýst í júnílok. Fämennt, nýstofnað verkalyðsfélag vann glæsilegan sigur. Það var að vísu að þakka

Litlu drengirnir horfa spenntir á fullorðnu karlana vinna baki brotnu við síldarlöndun.

verkfallsmönnum sjálfum en ekki þeim einum, heldur engu síður röttækri forystu Verkalýðssam-

bands Norðurlands. V.S.N. græddi líka á þessari deilu. Það kom miklu sterkara út úr henni og áhrifaríkara

í þeim pólitísku veðrabrigðum er urðu næstu árin.

Vinnan, 9. tölublað, september 1944.

Starfandi verkalýðsfélög í Eyjafirði árið 2006

Eining-löja

Formaður: Björn

Snæbjörnsson

Innan félagsins eru fjórar deildir: Opinbera deildin, matvæladeildin, iðnaðardeildin og tækja-, flutninga- og byggingadeildin.

Fjöldi félaga: Rúmlega 4.900

Félag verslunar- og skrifstofufólks Akureyri og nágrenni

Formaður: Úlfhildur

Rögnvaldsdóttir

Fjöldi félaga: Um 1.500 virkir félagar

Félag byggingarmanna Eyjafirði

Formaður: Guðmundur

Ómar Guðmundsson

Fjöldi félaga: 370

Félag málmiðnaðarmanna Akureyri

Formaður: Hákon Hákonarson

Fjöldi félaga: 296

Félag skipstjórnarmanna

Formaður: Árni Bjarnason

Fjöldi félaga: Um 1.200

á öllu landinu

Kjölur, stéttarfélag starfsmanna í almannapjónustu

Formaður: Arna Jakobína

Björnsdóttir

Fjöldi félaga: Um 900

Rafvirkjafélag Norðurlands

Formaður: Helgi Jónsson

Fjöldi félaga: Um 200

Starfsmannafélag Ólafsfjarðarbæjar

Formaður: Guðbjörn

Argrímsson

Fjöldi félaga: 92

Sjómannafélag Eyjafjarðar

Formaður: Konráð Alfreðsson

Fjöldi félaga: 455

Sjómannafélag Ólafsfjarðar

Formaður: Gunnar Reynir

Kristinsson

Fjöldi félaga: 110

Verkstjórafélag Akureyrar og nágrennis

Formaður: Eggert H. Jónsson

Fjöldi félaga: 244